

PRESENTACIÓ DE L'OBRA *La normalització terminològica en català: criteris i termes 1986-2004*

Dijous 20 d'abril de 2006

Institut d'Estudis Catalans

Sala Prat de la Riba

-Il·lustríssim senyor Salvador Giner, president de l'Institut d'Estudis Catalans

-Sr. Miquel Pueyo, secretari de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya

-Sra. Rosa Colomer, directora del TERM CAT

-Il·lustríssim senyor Josep Massot, director de Publicacions de l'Abadia de Montserrat

-Benvolguts col·legues; companyes i companys; amics i amigues.

No és pas una conferència el que exposaré, encara que s'hagi anunciat com a tal, sinó simplement un parell de reflexions sobre els llenguatges d'especialitat.

He insistit sovint que una de les característiques de finals del segle passat i inicis de l'actual és la tendència progressiva a un coneixement especialitzat més profund i més ampli dels diversos àmbits de la vida social i del saber. És el resultat de factors varis, alguns francament positius, d'altres, potser no tant o més aviat negatius. Entre els primers, esmentaria d'antuvi el procés de democratització de l'ensenyament superior. Les societats europees han seguit sortosament un camí d'eixamplament en l'accés a la formació escolar. En l'antiguitat, es reservava solament a unes poquíssimes persones, d'acord, evidentment, amb la qualificació socioeconòmica i amb

el grau de participació directa en el poder. Després, perquè convenia als governants i no pas per cap benevolència sobtada, s'obrien les portes a l'ensenyament primari i elemental a una part considerable de les diverses comunitats. Aleshores, però, els més privilegiats també feien un salt qualitatiu i arribaven a l'ensenyament mitjà i superior, vedat per a la resta. Una altra passa, producte com sempre de les coordenades de la necessitat i la possibilitat, fou l'arribada a l'educació secundària de bona part de la població; quan es produí, les universitats, els estudis superiors, restaven per a una minoria molt reduïda. I avui vivim una generalització relativa, mai no prou suficient, de tot el currículum de formació. Aquest fenomen d'extensió *in crescendo* de l'entrada al món del coneixement, que he exposat tan sumàriament i simplistament, ha generat una demanda que cal abastar de divulgació del saber, divulgació que al seu torn comporta per força l'extensió cada vegada més gran dels llenguatges especialitzats. Aquests llenguatges deixen progressivament el cercle tancadíssim en què estaven reclosos, i passen a formar part de la competència lingüística de grups considerablement nombrosos; més o menys nombrosos, segons l'àmbit de què es tracti.

Semblant al que acabo d'assenyalar, també és un factor positiu la mobilitat social, interna i externa, la qual duu implícita l'acostament vinculant de les persones a les múltiples activitats de la vida social: laborals, lúdiques o de qualsevol altra mena. Aquest fenomen suposa la destrucció de fronteres entre espais reservats en altres moments a minories molt reduïdes. L'organització de les comunitats era plena de tabús, és a dir, de terrenys en què no hi podien penetrar sinó els qui se n'ocupaven en exclusiva. Per la qual cosa, el món era especialment farcit de misteris, per la ignorància, el respecte i la por que deriven indefectiblement del desconeixement de molts camps dels afers humans. Causes d'índole molt distinta han obert les portes a qualsevol espai. Òbviament que els mitjans

de comunicació, especialment els lligats amb la cibernètica, han tingut una funció decisiva en aquest sentit.

Encara un motiu favorable, que no està deslligat del tot dels dos esmentats: l'exigència social de precisió o, si volen, d'eliminació de vaguetats generals, fins i tot en la comunicació més comuna. Es parli d'allò de què es parli, cada cop ens acostumem més a l'ús dels vocabularis d'especialitat. Tanmateix, no podem entendre aquest canvi com el desig de tenir una millor competència lingüística global. És una realitat que se n'aïlla; prova d'això és que no és rar de sentir un parlant que usa molt malament la llengua, sintàcticament, morfològicament, fins i tot fonèticament, però que, paradoxalment, maneja amb facilitat terminologia d'especialitats diverses. És a dir, si bé és cert que no hi ha una preocupació especial per a millorar l'ús lingüístic en una complicitat que inclogui tots els nivells de la gramàtica de la llengua, sí que existeix una certa pruija a recórrer a un lèxic que demostrï el coneixement de tots els camps semàntics imaginables. Per la qual cosa els parlars actuals no és estrany que es caracteritzin per un cert exhibicionisme terminològic, que contrasta, de vegades molt lamentablement, amb uns dèficits morfosintàctics i fins i tot fonètics que fan feredat.

Com a factors negatius, a part d'aquest que acabo d'esmentar, em quedo amb el que considero principal: la tendència a una excessiva especialització, en perjudici d'un saber enciclopedista o suficientment general. Cada vegada és més difícil poder parlar amb prou consistència de tot amb tothom. La comunicació tendeix a fer-se monotemàtica entre els interlocutors; cadascú sap de què ha de parlar amb altri, segons qui sigui. Així, resulta grotesca la ignorància de qüestions del que en diem cultura general en persones que, en canvi, poden afinar extraordinàriament en el domini de l'especialització en un o més àmbits.

És una llàstima que no siguem capaços, des de l'ensenyament primari fins al superior, de combinar harmònicament la formació generalista amb l'específica i, doncs, la competència en l'ús més comú de la llengua amb la del més especialitzat. És un repte que tenim pendent de fa massa temps i que, en canvi, han sabut resoldre altres comunitats, com l'alemanya, la italiana, la francesa, la britànica, etcètera.

Al marge de la qualificació positiva o negativa dels factors, el que és cert és que el món ha sofert en els darrers temps dos canvis substancials, que afecten directament el tractament de la creació terminològica: primerament, s'ha parcel·lat en camps oberts, però molt delimitats; segonament, s'ha fet imprescindible per a tothom l'accés a l'expressió terminològica, si més no en l'àmbit concret que correspon a l'activitat laboral de cadascú, però també sovint en altres, que exigeixen parlars especialitzats per a moure-s'hi amb les habilitats lingüístiques adients.

Ens trobem davant el requeriment de la possibilitat d'expressar-nos amb propietat en uns contextos que no afecten petits grups ni únicament el camp de la ciència, la tècnica i les arts. Tot plegat es tradueix en una demanda excepcional i constant de generació de terminologia, que imposa, és clar, la tasca essencial de normativització terminològica.

Aquest objectiu, que és sociolingüísticament prioritari, s'ha d'assolir en un marc, de què destaco quatre característiques principals: 1. La [r]evolució científica, tecnològica i artística. 2. L'eficàcia dels mitjans de comunicació i les noves tecnologies de la informació en la difusió de nous termes *en la llengua de la comunitat on aquests han aparegut*. 3. L'hegemonia de la llengua anglesa en la creació de terminologia i la seva conversió en una llengua universal. 4. La mundialització, que incentiva al seu torn una homogeneïtzació dels llenguatges especialitzats.

Aquestes característiques tenen sengles i respectives conseqüències: 1. La llengua no és aliena de la competitivitat en el progrés científic, tecnològic i

artístic. 2. És inexcusable un seguiment de prop i immediat, en l'oralitat i l'escriptura, de tot el que apareix com a nova terminologia. 3. Hem d'evitar que la llengua anglesa o altres anul·lin la genuïnitat de les que són pròpies de cada territori. 4. El respecte a la genuïnitat no ha de repercutir negativament en la conveniència de facilitar la intercomprensió, com més universal, millor.

Per raons sociopolítiques prou conegudes, la comunitat catalanoparlant no va poder obrir-se al món fins als anys setanta; i en la nova situació es constata una insuficiència de recursos lèxics que impedeix una incorporació normal i plena.

La mundialització duu implícita l'amenaça de l'anivellament per la coerció de molt poques llengües amb poder, que anorreen o que dialectalitzen aquelles que no en tenen o que en tenen molt poc.

La terminologia és un àmbit dels sistemes lingüístics especialment condicionat per la globalització, en sentits diversos. Primerament, l'esmentada mobilitat fa conscients les persones que calen els mitjans per a la intercomprensió, en especial en allò que fa referència a la vida professional; estem submergits en un procés de desarrelament progressiu a cap territori concret, amb el qual es perd, doncs, el sentit d'identificació. Segonament, les comunitats que són capdavanteres en la ciència, la tècnica i les arts, no solament constitueixen el centre principal de destinació de la mobilitat, sinó que a més a més són dominants en l'expansió de llenguatges especialitzats.

Manipulant aquestes dues realitats, no és difícil d'estendre la ideologia de desconsideració de la lleialtat lingüística com a contrària a les vies de progrés, és a dir, com a involucionista.

Els fets obliguen a plantejar-se l'aplicació de la normativa en els neologismes en les llengües amb poc poder de manera diferent de com es pugui fer en les que en tenen molt. En la terminologia, el mirament quant a

la preceptiva dels idiomes és un dels millors antídots contra una mundialització enganyosa o reduccionista.

La terminologia no té res a veure amb la llengua universal vehicular; per tant, en la creació de neologismes no hi ha d'haver un comportament subordinant. Els llenguatges especialitzats han de ser específics en cada llengua, perquè són una manera particular d'entendre els espais a què fan referència. I els mecanismes que funcionen per a l'ús de la llengua més comuna han de ser la base per a la creació de neologismes. Cada idioma ha d'elaborar-ne, doncs, els propis criteris, els propis mètodes. Els llenguatges d'especialitat no han de ser paral·lels als generals, sinó que s'hi han de confondre en una única i sòlida llengua.

* * *

Hi ha una concepció molt estesa de les llengües que les considera com a entitats metafísiques: predeterminades; existents des de sempre; i acabades, fetes definitivament. És un greu error, que pot tenir pitjors conseqüències que no ens imaginem. Les llengües apareixen mitjançant un procés gairebé imperceptible, en què són determinants raons de caràcter socioeconòmic i cultural; poden desaparèixer, i, si és el cas, també s'esdevé a través d'un procés igualment imperceptible. Les llengües no esgoten mai totes les possibilitats: és a dir, s'han d'adequar als canvis de tota mena; l'exemplificació més gràfica del que acabo de dir és la conversió en arcaïsmes fins a esfumar-se d'algunes solucions de tota mena (foneticofonològiques, morfosintàctiques i lèxiques) i, a l'extrem d'això, la creació de nous recursos, també de tota mena, que responen a noves necessitats. Per tant, la vivesa dels idiomes és espectacular, encara que els canvis que s'hi produeixen són observables més aviat a llarg termini.

Així, doncs, les llengües no es renovellen automàticament per si mateixes, sinó que són els usuaris els qui les acomoden o reclamen que s'acomodin a situacions inèdites. Rere o al costat seu, hi ha l'autoritat lingüística, que ha d'estar alerta per sancionar oportunament les novetats que s'hi originen; oportunament i amb mètode, per tal de mantenir la unitat que de manera imprescindible ha de caracteritzar un idioma de cultura.

En relació amb el que he dit suara, si ens centrem en el lèxic, observarem que les acadèmies de les llengües més importants diferencien clarament el que és més general de l'especialitzat. Per la qual cosa, elaboren un diccionari per al primer i diversos diccionaris per a l'altre, segons dels camps de què es tracti. Això explica que no sigui estrany que un parlant se senti decebut en cercar una forma especialitzada en el diccionari normatiu general de la seva llengua i no trobar-la. Jo he sentit diversos professionals que s'han queixat que en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans tal i tal paraula no hi són. És clar que no!, perquè tal i tal paraula cal cercar-les en un vocabulari o un diccionari especialitzat en tal o tal activitat; o bé, encara, en un diccionari general de neologismes.

Això no obstant, les tendències socials a l'especialització han provocat que els anomenats diccionaris generals cada vegada tinguin més entrades de lèxic inicialment no comú, però que s'ha acabat estenent inexorablement. Basta fer el contrast entre la primera edició del *Diccionari* de Pompeu Fabra i l'actualització que n'ha fet l'Institut d'Estudis Catalans: la diferència és molt simptomàtica.

Nogensmenys, seria un error, perquè seria un ideal inassolible, que els diccionaris generals pretenguessin d'incloure absolutament tota la terminologia. Conseqüentment, caldrà sempre destriar adequadament dues tasques lexicogràfiques: la que recull els mots més comuns i la que recull els d'especialitat. M'apresso, però, a dir que ambdues han d'estar estretament vinculades; no poden ser mai paral·leles, sinó que han de

convergir en el que és el geni de cada llengua. Es tracta de dos aspectes d'una sola i idèntica realitat. La qual cosa exigeix que en l'establiment de la normativa lèxica l'autoritat lingüística tingui en compte aquests dos vessants i hi treballi coordinadament.

Des d'una perspectiva diferent, descurar la terminologia, la neologia, seria tancar els ulls a les transformacions de la realitat. I, en conseqüència, privar la llengua dels instruments imprescindibles per a poder participar en el diàleg universal en la ciència, en la tecnologia, en les arts, en el lleure, etcètera. I, encara, seria condemnar-la a l'esllanguiment i a una inanició segura, per la via de la diglòssia, que aboca a la substitució lingüística. Cap llengua no ha de tenir obstacles per a poder-se expressar en tots els registres i en tots els àmbits de la vida social; cal, doncs, dotar-la dels recursos que no n'impedeixin l'ús en cap context.

Si el català no disposés naturalment de la sanció per a emprar qualsevol terme de qualsevol activitat, condemnaria irremeiablement els seus parlants a emparar-se en l'espanyol i en l'anglès; per aquesta via, es començaria manllevant-los només termes d'especialitats, però s'acabaria, vulgues que no, elaborant tota la comunicació en espanyol o en anglès. Vet aquí que l'activitat normativitzadora té el deure de complementar-se amb una dedicació inèdita a la terminologia.

En els processos de creació de neologismes, he dit que hi és primordial el respecte al caràcter de cada llengua, la qual cosa obliga a l'esforç d'evitar els manlleus innecessaris, els que poden ser substituïts sense problemes per formes que trobem en l'idioma receptor. Al meu entendre hi ha un principi que és capital: el rebuig de préstecs innecessaris no solament és un acte de respecte a la llengua pròpia, sinó també a la llengua de la qual es manllevarien, ja que en suposaria un plagi abusiu. Però si els manlleus calen, cal aleshores també un esforç d'adaptació total o parcial en

l'adopció: sotmetre'ls a les normes foneticofonològiques, gràfiques, morfosintàctiques i lèxiques de la llengua que els incorpora.

La terminologia ha d'imposar-se una regularitat basada en la concepció unitària de l'estructura lèxica a la qual s'ha d'integrar; cada àmbit d'especialitat ha de ser considerat com una subestructura dins l'estructura general; els neologismes s'han de crear tot considerant la resta del lèxic i determinant amb quins altres tenen relació especial. Tanmateix, les llengües no funcionen per principis exactes, matemàtics i, consegüentment, cal prioritzar sovint solucions pragmàtiques que en faciliten socialment l'ús, per damunt del que per lògica podrien exigir determinades regles; aquest tret no justifica mai l'arbitrarietat: simplement exigeix un equilibri difícil entre eficàcia i normativa. De res no val la creació de neologismes de genuïtat indiscutible, si després ningú no els ha d'emprar. Nogensmenys, davant els dubtes en l'opció per una forma autòctona o pel manlleu corresponent, cal inclinar-se per la primera, amb la consciència que, si cal, es pot esmenar; mentre que, si hom es decanta pel manlleu, la decisió és pràcticament irreversible.

* * *

Diguem que tant la terminologia com la normativa lingüística no es poden deslligar del fenomen social universal de l'extensió i consolidació d'un nou tipus de parlant, que es caracteritza per la competència millor o pitjor en més d'una llengua: la pròpia i una altra o unes altres que comparteix, amb freqüència variable, amb persones amb qui l'uneixen interessos professionals, econòmics, polítics, culturals, etcètera. Considerem que la sociolingüística ha d'intervenir científicament en la valoració d'aquesta novetat i endinsar-se en l'elaboració d'una teoria dels usos lingüístics que

vagi més enllà de l'anàlisi de la variació diatòpica, diastràtica o diafàsica en el recurs solament a la llengua de cadascú i de cada col·lectiu.

No em puc aturar en l'aprofundiment en l'especial imbricació de tot el que fa referència a la normativització terminològica dins de realitats com el coneixement de llengües estrangeres, la mundialització o la inducció cap al pensament únic. Però vull subratllar-la com a fet que condiciona i obliga justament a ser especialment curosos en l'establiment de la preceptiva en neologia, que constitueix sens dubte una tasca eminentment sociolingüística. En els usos lingüístics han canviat substancialment els escenaris i els actors, l'explicitació de la varietat de situacions possibles i els seus judicis de valor.

Cal un treball conjunt de terminòlegs i gramàtics. En el cas de Catalunya, crec que s'ha entès correctament aquesta necessitat d'interacció. Per això el Centre de Terminologia, el TERMCAT, treballa en estreta relació amb l'Institut d'Estudis Catalans. Una relació de col·laboració que ajuda en les tasques respectives: des del TERMCAT es poden detectar incoherències o insuficiències en la normativa lèxica; des de l'Institut d'Estudis Catalans es pot fer notar el grau de conveniència en la introducció de neologismes, en l'acceptació d'un manlleu, en la necessitat d'adoptar-lo i d'adaptar-lo, etcètera.

A Catalunya s'ha sabut, doncs, establir unes relacions consistentes entre lingüistes (IEC) i terminòlegs (TERMCAT), però també amb els poders polítics, perquè la vinculació de la innovació terminològica amb la planificació lingüística o política de normalització és sòlida.

Som encara una societat que importem, més que no pas exportem, tecnologia i ciència; que rebem de fora constantment coneixements originats en comunitats d'altres llengües. Per tant, estem forçats a una major vigilància quant a les interferències terminològiques; necessitem, més que no altres societats, uns principis de control de la terminologia.

La creació del TERMCAT ha estat una solució que no dubto a qualificar d'exemplar: és un model excel·lent de com s'ha d'abordar correctament l'establiment de la preceptiva per als llenguatges d'especialitat; en dues direccions principals: 1. En l'elaboració dels criteris i del mètode de treball, que garanteixen uns resultats científicament vàlids, però ultra això, coherents, sòlids. 2. En la comprensió inequívoca que la tasca de normativització de la terminologia no és sinó un aspecte concret de la que afecta a la llengua en el seu conjunt.

En els vint anys d'existència, ha fet una feina ingent, duta a terme amb rigor, tenint en compte els darrers avenços en la recerca terminològica. Aquest és el motiu que explica que el TERMCAT hagi esdevingut un referent internacional.

La llengua catalana disposa avui d'un cabal terminològic que no la deixa enrere de cap altra llengua important de cultura i, sobretot, que li obre les portes a qualsevol espai del quefer humà.

Acabo recordant allò que he repetit en moltes altres ocasions: la llengua catalana, paradoxalment, viu una situació secularment problemàtica, però alhora, gràcies a una fidelitat social que mai no ha abdicat la identitat pròpia, disposa dels recursos que té qualsevol altra que no pateix especials conflictes.

Moltes gràcies!

Joan Martí i Castell